הארץ - תרבות וספרות
עמוד 1 , 04/10/2022 , 36.8 x 36.03
כתבים: איור: ערן וולקובסקי
83388112

מתוך הערותיהם השונות של הפרופסורים הנועצים עלי מעת אל עת, אני מכיר שהסכנה מרובה

"לפי מספר ספרי הרבים והמרובים, שכתבתי במשך ימי חיי, הייתי צריך להיות העשיר שבסופרים, ורק שרוב המו"לים שלי עשקוני ורימוני". בעיתוי מושלם, במלאות מאה שנה למותו של המבקר, הסופר והמתרגם דוד פרישמן בקיץ 1922, התגלה כתב היד המקורי של הצוואה שלו, שבה הוא מתחשבן עם מי ששדדו אותו לדבריו בחייו

איור: ערן וולקובסקי

דוד פרישמן

"את הדברים האלה כותב אני בדעה מיושבת וברעיונות צלולים. אפשר שרק הסגנון ואופן סידור הדברים לא יצאו כרצוני, משום שכותב אני מתוך חולשות גדולה של גוף וב־קושי רב. זה כמה חודשים אני חולה ושוכב על המיטה. מח־לתי הולכת וכבדה מיום ליום ומחר אני מובא אל הקליניקה של הפרופסור בורכרדט, כדי שתיעשה לי אופרציה. מתוך הערותיהם השונות של הפרופסורים הנועצים עלי מעת אל עת, ובייחוד בין ריסי עיניהם, אני מכיר שהסכנה מרובה. בשעה כזו רואה אני חובה לעצמי קודם שיעלוני על שולחן המנתחים לצוות לביתי ולסדר את ענייני לפי האפשר.

ליורשת הכללית שלי אני ממנה את אשתי לאה בת תנחום לוין, באופן שתהיה האחת אשר נתון לה כוח ההרשאה לשלול אחרי בכל אשר לי – משום שמובטח אני בה שהיא תשלוט בעזבוני לטוב לשלו־שת ילדינו. ילדינו, שני נערים ונערה אחת, עודם רכים ואינם יודעים לא העולם ולא את..., ולפיכך עליהם להיות עדיין תלויים בדעתה של אמם. ועוד הפעם אני חוזר על הדברים, שמובטח אני באשתי אשר היתה תמיד אם טובה לילדיה שתדאג להם ולטובתם ולתועלתם כמוני ותהיה להם לאם ולאב גם יחד.

אשתי, כאמור, ממונה להיות ליורשת הכללית שלי, ואולם פה עלי לברר את העיקר: אותו העיזבון, שבו אני מדבר, אינו עיזבון באיזה מובן ממשי. במזומן, כמדומני, אין אני מניח אחרי ולא כלום. בעצם אשמתי אני לבד, שאין אני מבין בטיבם של עסקים, לא הבי־נותי מעולם לקבץ תחת ידי איזה הון כל שהוא. כותב אני ומחבר ספרים זה כמעט ארבעים שנה. אין אני זוכר כמעט את שמותיהם של ספרי, מחמת רובם הגדול. ואולם המו"לים שלי – לכל הפחות רובם הגדול – ובפרט המו"ל האחרון שלי, שהקרבתי לו את כל כוחותי הרוחניים וגם הגופניים ממוסקבה ועד הנה, מאחרי שעברתי בשבילו י"ד וגם ט"ו שעות בכל יום עד שהחליתי כל כך – עשקוני ורימוני ופטרוני רק בהבטחות טובות. הם מכרו בשום את חלבי ואת דמי, רהיינו את ספרי, והרוויחו בהם הרבה הרבה מאות אלפים, ולי נתנו מאות אחדות או לכל היותר אלפים אחדים. – אבל כפי שמבטיחים אותי רעי הקרובים, הבקיאים יותר בענייני ספרים ובשוויים בשוק, יש לי באמת הון גדול והגון בעצם אותם הספרים הרבים והמרובים שחיברתי. ואם כן, יסררו הדברים וכל העושק הרב יושב לי או ליורשי, אז יש לי רב – וזה הוא העיזבון שבו דיברתי.

וגם אמנם כבר ניגשו אחדים מרעי, כמו רבניצקי, בן ציון גוטמן, שניאור ועוד, והם מחכים רק עוד לביאליק, שעזב את ברלין לזמן מועט ובעוד ימים אחדים ישוב, כדי להיעשות כולם לאגודה אחת, לקחת בהסכמתי ובהרשאתי את עסקי תחת ידם ולסדר אותם. את כל זה אמרתי להודיע פה ולכתוב על הגיליון, קודם שיעלוני לני־תוח ולצוות בזה גם לביתי.

דוד פרישמן
ברלין וילמרסדורף, 26 יולי 1922

ובהמשך לצוואה – מכתב לחבריו "הטובים והנאמנים", שאותם מינה לטפל בענייניו ולדרוש מהמו"לים שעשקו אותו לשלם את המגיע לו:

"כותב אני את הדברים הללו מתוך חולשות גדולה של גוף ומתוך ייסורים נוראים מאוד, יום אחד קודם שמכניסים אותי לתוך קליניקה, כדי לעשות בי ניתוח, שיש בו משום סכנה מרובה, ולפיכך אפשר שיצאו דברי מבולבלים קצת ולא מסודרים כל צורכם. אבל מובטח אני בחברי הטובים, שבשבילם נודע המכתב הזה לקרותו, שיבינו את רצוני ואת כוונתי במלואם.

חברי הטובים והנאמנים, כגון ה"ה ח.נ. ביאליק, י.ח. רבניצקי, בן ציון גוטמן וז. שניאור, מכיוון שראו את הערבוביה הגדולה השלטת בכל עסקי הספרותיים, עד שבצרה גדולה אפשר מאוד שלא תהיה לאשתי ולבני אפילו פת חרבה לאכול, א"ע פי שלפי מספר ספרי הרבים והמרובים, שכתבתי במשך ימי חיי, הייתי צריך להיות העשיר שבסופרים, ורק שרוב המו"לים שלי עשקוני ורימוני תמיד ונתנו לי־מאות תחת הרבה מאות אלפים, – חברי אלו התעוררו מרצונם הטוב להיות לי מעין ועד הממונה לקחת אל תחת ידם את עסקי הספרותיים השוממים כל כך ולהביא בהם את הסדרים הראויים, כדי שייתנו לי או ליורשי הבאים אחרי את הריווח המלא, שעליהם לתת לי או ליורשי. ניגשים הם ליטול את עסקי לתוך ידם בימי מחלתי.

ועל אחת כמה וכמה אם תבוא עתה עלי פקודת כל ארם – ואני נותן להם בזה את כוח ההרשאה שלי לעשות את כל אשר יהיה טוב בעיניהם לעשותו אם לטובתי ואם לטובת יורשי אחרי. הוועד הזה, כמובן, יכול, יכול לצרף לו למעשיו אלו עוד חברים אחרים, כפי שימצא לנכון.

[...] מאת חברי הסופרים הנזכרים לעיל אני מבקש, שבעזרת האדבוקט שלי יעשו את כל האפשר, כדי שיחזירו לתוך רשותי את זכות הדפסת כל ספרי הרבים והמרובים, אשר אנשים זרים חיים עליהם זה עשרות שנים, בשעה שאני ובני ביתי מוכרחים לחיות בדחק ובמצוק, כי אותם המו"לים השונים והרבים שלי, המדפי־סים את ספרי הלוך והדפיס, אין להם שום רשות מוסרית או אפילו משפטית. מוסרית כיצד? משום שלפני עשרים או שלושים שנים ויותר נתנו לי במחיר חלבי ודמי זה רק מאות רובל, והם מרוויחים בספרי עד היום הרבה מאות אלפים. ומשפטית כיצד? משום שרבים מהם כבר כתבו וחתמו, שהם מחזירים שלי את כל הזכויות ביחד עם המטריצות.

[...] משום חולשות גופי הגדולה איני יכול להאריך פה הרבה, ורק אנסה לציין בזה רק את הספרים ואת המו"לים לפי שמותיהם, כפי שהם עולים על זיכרוני, ואפשר מאוד שהרבה מהם לא אזכור.

אצל "אחיאסף" נמצאים: "דניאל דירונרה", "ביריניקה", "תולדות השלמת האדם", "אחרית ירושלים" (ספר זה הוא קיצורו של הסיפור "ביריניקה", אלא שמסחר הספרים של הצפירה, שקנה אותו ממני ע"י ה"ה יוסעלעוו, נתן לי בהתחלת ההרפסה עשרת אלפים מרקות פולניות והתחייב לשלם את הפרוצנטים המגיעים לי ולתיתם לי בכל רבע ורבע שנה. ואולם עד עתה לא נתן אלא איזו עשיריות מרקות פולניות. וזה שנה וארבעה חודשים לא נתן כלום – ולפיכך אני תובע בחוזקה, שיוציאו את הספר הזה מתחת ידו ויבטלו את המכירה כולה, מאחרי שחילל את כתב ההתחייבות שלו.

[...] בשנות הריבולוציה של 1905 וגם 1906 הדפסתי בהוספה הז'רגונית של העיתון Jewish World סך של 75 מכתבים בשם "בריעף פון רוסלאנד". המכתבים האלה, כמובן, היו אסורים ברוסיה ונתבעתי עליהם לדין כמה וכמה פעמים. לפי דעתי הם מן היותר טוב שיצא מתחת ידי מעודי. יש שם מעין היסטוריה של אותה רי־בולוציה, שלא תמצאו כדוגמתה, ויש שם סגנון מלא רעל סטירי, שמסופקני אם כתבתי מעודי דבר דומה לזה. יודע אני רק את זה, שהעיתונים הלונדוניים, ובפרט ה"טיימס", הביאו משם ציונים בכל שבוע ושבוע.

היוצא מכל זה הוא: מובטח אני שבאם ירפיסו עתה את המכתבים הנ"ל בתור ספר מיוחד, יעשו עור עתה, או בייחוד עתה, רושם גדול. מובטחני שגם בתור עסק יוכל ספר כזה להיות עסק נבחר מאוד. מו־בטחני שיעתיקו אותו גם ללשונות אחרות.

[...] יש לי ספר בשם "אגדות אנדרסן", שקנה ממני איזה אדם ששמו כהן, אחד ממייסדי "אחיאסף", ונתן לי במחירו, כמדומני, מא־תיים רובל – ועתה מדפיס אותו מעת לעת איזה אדם ששמו מאסע־וויעצקי, שישב בווילנא ועתה, כפי שאמרו לי, הוא מתעכב בוורשא. בדבר הספר הזה פניתי לפני חודשים אחדים אל "הוועד הספרותי הפרופסיונלי" שבווילנא והוא התחבר עם ה"וועד הספרותי הפרופסיונלי" שבוורשא, וכפי שהודיעו לי, דיברו עם אותו מאס־עוויעצקי, והוא הבטיח לתת לי פרוצנטים או לבוא עמי לאיזו השת־וות. – אבל רצוני הוא שהספר הנ"ל יוצא מתחת ידו של האיש הנ"ל בחוזקה, אם על ידי דברים כבושים ואם בעזרת הוועד הפרופסיונלי הנ"ל שבוורשא ואם במשפט, ובלבד שתושבנה לי זכויותי.

הערה: בכלל יש להשתמש לפעמים בכוחו של אותו הוועד הפ־רופסיונלי בוורשא, שהוא יכול באמת לעשות לפעמים גדולות. למשל: בשעת סכסוכי האחרון עם בעל "המרכז" לפני שתיים ומ־חצית שנה, להחזיר לי את י"ז החלקים שלי וכו', עזרו לי האנשים ההם הרבה, כי כתבו אליו מכתב וציימו עליו שיביאו את מסררים [עוברי הדפוס] לידי שביתה ועוד ועוד, ואותו המכתב פעל הרבה.

אחרון אחרון וכו', יש לי אצל הוצאת שטיבל י"ב ספרים. שבעה מהם (רהיינו: א – קין, ב – מנפרד, ג – שמים וארץ, ד – גיטני'אלי, ה – הגנן, ו – אספי פרי, ז – הירח העולה) קנה ממני ה' שטיבל. אופן הקניין היה כך. לפני ט"ו חודשים בערך, כשהייתי במצוק גדול, והוא לא שלח לי את המגיע לי ממנו כפי שהבטיח, כתבתי אליו שישלח לי לכל הפחות איזה סכום בתור אונס על הס־פרים שהוא אומר לקנות ממני. אז שלח לי סך 50,000 מרקות אש־כנזיות ע"ח אותם שבעת הספרים הנזכרים. כשבא מאמריקה וישב בקופנהגן, כתב לי פעם אחת, שלא מן הישר הוא לקבל כסף ולב־לתי אשר את הקבלה, ובכן שואל הוא מעמי כי אשר לו שקיבלתי ממנו חמישים אלף מרק במחיר אותם שבעת הספרים. אז כתבתי אליו, כי אם רוצה הוא כך דווקא ודווקא, הנני ואשר לו כך, אבל גם אני לא אראה שום ישר בזה שיחפוץ איש לקנות ז' ספרים כאלה במחיר קטן שכזה.

אז ענה אותי מקופנהגן... מלה במלה כך: תודה בעד מכת־בך מיום הכ"ה לחודש זה. מובן שלא חשבתי לקנות מאתך את כל זכות הוצאת שבעת הספרים בשכר של חמישים אלף מרק. אינני בקי ברבר התנאים, ארבר עם מר לחובר, נעבד תנאים היותר נוחים בשבילך ואודיעך. לפי דעתי, הדרך היותר טוב בשבילך הוא לקבל אחוזים מהמכירה. – והנה היום דיברתי גם עם הארבוקט שלי ד"ר גראנעמאן וקראתי באוזניו את דבר המכתב הנ"ל, והוא הבטיחני כי מוכרח ה' שטיבל לשלם לי את הפרוצנטים המגיעים לי, ומאחרי שלא עמר בדיבורו זה שנה שלמה, יכול אני גם כן להוציא את ז' הספרים הנ"ל מתחת ידו ולהחזיר אלי את כל זכויותי... ובכן שואל אני גם מעמכם כי כן ייעשה.

[...] ובכן עלינו לשוב עתה לענייננו הקודם: אמרתי למעלה כי יש לי אצל הוצאת שטיבל י"ב ספרים, ומניתי רק את השבעה שהן עיקר אצלי. ואולם עתה עלי להרצות לפניכם גם את יתר דבר יתר הספרים: ח – ספר יורם, ט – ים הצפון. את שני אלה כתבתי בשביל "התקופות" וה' שטיבל הרפיסם אח"כ בהוצאות מיוחדות בתור ספ־רים על דעת עצמו ובלי ששילם לי עד היום את האחוזים הנהוגים. ובכן בנוגע לאלה אני דורש שישלם לי בעד העבר את המגיע, וב־נוגע להבא יחזיר לי את זכותי והספרים יהיו לי [...] – והנה נשא־רו עוד ג' ספרים שיש לי אצל הוצאת שטיבל: י – ממעמקים של אוסקר אויילד, יא – תאיס של אנטול פרנס, יב – חיטרא של רבינת טאגורי.

את הספרים האלה קנה ממני באמת והרפיסם בתור ספרים, ואולם מוחה אני בכל כוחי כנגד קנייה זו, שהרי לא קנה את אלה לצמיתות אלא להרפסה אחת, ואני תובע עתה את כל הזכויות שלי על הספרים הנ"ל בחזרה. כך הוא משפטם של הספרים.

[...] חולשות הגוף שלי גדולה עתה מאוד, והייסורים מתרבים מרגע לרגע, ולפיכך איני יכול להאריך הרבה. אפשר ששכחתי הרבה מספרי להזכירם בזה, ולא עוד אלא שכמעט בטוח אני בזה ששכחתי עיקר הרבה. טוב היה אילו קראתם לכם לעזרה איזה ביבליוגרף. אפשר שה' גרינבלאט, היושב עתה בקובנה באיזו רידקציה (האדריסה שלו בלי ספק ידועה לה' ביאליק), היה יכול לעזור לכם הרבה בפינה זו. פעם אחת במוסקבה הוכיח לי, שהוא יודע את כל דבר ודבר שכתבתי וזוכר גם את העיתונים, ששם היה כל דבר נרפס.

מוכרח אני לחדול.

הנני שלכם בזה ובבא

דוד פרישמן,

ברלין – וילמרסדורף, ב' אב התרפ"ב

יפעת מידע תקשורתי
דרך מנחם בגין 96-98 תל אביב 67138 טל. 03-5635050 פקס. 03-5615166
www.ifat.com